

**Сергій Адамович,
м. Івано-Франківськ**

Херсон в час російської військової агресії за свідченнями внутрішньо переміщених осіб (2022–2023 рр.)

Після Другої світової війни більшість збройних конфліктів у різних регіонах земної кулі мали внутрішній характер. Натомість російська федерація у 2014 р. в результаті анексії Криму і розгортання війни на українському Донбасі зруйнувала всі існуючі міжнародно-правові механізми зі збереження миру в світі, а в 2022 р. розгорнула небачене за масштабами з часів Другої світової війни кровопролитне вторгнення в Україну [1].

Рашистам, незважаючи на їх голосливі претензії «захопити Київ за три дні» вдалося весною 2022 р. взяти під контроль лише один обласний центр – Херсон. Але херсонці, що з першого дня відчули тягар широкомасштабного вторгнення військ РФ, чинили гідний опір. Аналіз відкритих джерел та зафіксовані Центром документування та дослідження воєнних злочинів Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника свідчення постраждалих і очевидців про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вчинені на території Херсону дають можливість відтворити опір херсонців російській агресії.

Так, ранок 24.02.2022 р. в Херсоні розпочався з гучних вибухів на аеродромі в Чорнобаївці і в районі Антонівського мосту [34]. Ольга Лисова так описувала бої за міст: «У ніч з 24.02 на 25.02.2022 р. перебували у будинку неподалік Антонівського мосту і чули вибухи. Вибухи були такої сили, що аж тряслася земля і тривали вони впродовж 3-4 годин поспіль. На наступний день разом з сусідом поїхали до Антонівського мосту і побачили як мінімум 5 трупів українських солдат, розбиті БМП, зруйновану заправку. Трупи були обгорілі, деякі були без кінцівок» [27]. Воїни ЗСУ малою кількістю героїчно відкидали загарбників 3 дні від Антонівського мосту. Рашисти штурмували та захоплювали міст декілька разів тільки завдяки авіації» [43]. У с. Антонівка було зруйновано багато житлових будинків, обстріли відбувалися також з вертольоту [36].

На початку березня місто було окуповане російськими військами. Після розстрілу тероборонівців 01.03.2022 р. в Бузковому парку

було пошкоджену пожежну частину і Будинок культури по вул. Нафтовиків. По цій вулиці було все розбито, виднілися отвори від снарядів, спалені автівки цивільних [5].

У районі ТРЦ «Фабрика» тероборонівці оборонялися 1 березня 2022 р., доки не почав закінчуватися боєкомплект і росіяни не підпалили приміщення торгового центру [6]. Рашисти навіть не давали проїхати пожежникам, стріляли по них [37]. Була також пошкоджені школи № 24, 36, житловий будинок на вулиці Тарле, 2. 4, інтернат для дітей-сиріт на вулиці Кулика. Українське телебачення було повністю заблоковане, вхід до будівлі телевежі було заміновано «розтяжками» та ретранслювалися лише російські канали [15]. В цей же період були зруйновані будинки і міська поліція на вулиці 49-ї Гвардійської дивізії [36].

У шістнадцятирічного хлопця Артема, що йшов додому попри ТРЦ «Фабрика» росіяни без попередження вистрілили, а тіло загиблого не давали забрати рідним дві доби, лише вночі труп забрали чужі люди і поховали [3]. Є свідчення, що росіяни розстріляли молодого хлопця, який лише знаходився на зупинці [14]. Крім того, херсонці повідомляють, що син директора ліцею М-ник А.І., який виїшов 01 березня 2022 р. на вулиці Тарле з підвалу для того, щоб здобути їжу для своєї дружини був розстріляний росіянами [47].

Однак, до 25 квітня 2022 р. часу міськрада працювала, російські військові до неї не заходили, над будівлею висів український прапор. Лише вечором 24 квітня 2022 р. працівникам місцевого самоврядування подзвонили, що будівля захоплена, і щоб завтра не виходити на роботу [10]. Херсонську ТЕЦ окупанти теж не зачіпали, бо вона забезпечувала опалення, але з 1 серпня 2022 р. захопили підприємство [45].

Окупанти в місті займалися мародерством. Як згадує п. Катерина Кострікова, росіяни «зайшли у всі торгові мережі, де була побутова техніка, в перші тижні сильно мародерили, могли вечором розстріляти. Виносили все – від штор до духів». Заходили окупанти на причали – брали човни, які подобалися, а які не подобалися, то кидали гранату чи розстрілювали [23]. Наталія Гайдай згадує, що «27 лютого 2022 р. росіяни розмістилися під будинком і почали стріляти по вітринах магазинів, пізніше з'ясувалося, що вони грабували ювелірний магазин» [9]. Були розграбовані «АТБ» по вулиці Кирила та Мефодія, «Оскар» по вулиці 49 Гвардійської дивізії, «Фокстрот» на вулиці Чапаєва, «Сільпо», ТЦ «Фабрика» [40], супермаркет «Європорт» [15].

З автосалонів «Рено» і «Фольксваген» було викрадено більше 100 автомобілів [24]. З парку вивезли навіть дитячі атракціони [46]. На базарі росіяни «десь крали, десь платили» [48]. Як згадує Юлія Дмитренко, «російські солдати ходили по ринку із сумками і забирали все, що їм було потрібно» [15].

Окупанти виламували вхідні двері в під'їзди, проводили обшуки в квартирах атошників, волонтерів, активістів, забирали все що їм сподобалося. Часто росіяни викидали мешканців з квартир і вселялися туди самі. Окупанти переодягалися в цивільний одяг та на вулицях серед скупчень людей виявляли проукраїнськи налаштованих і забирали на допити [25].

Люди часто дізнавалися від інших, що їх грабують російські солдати. Горобець О. так про це розказала: «в 10 числах березня нам зателефонувала власниця квартири, де ми винаймали житло в Херсоні і повідомила, що нас обікрали. Ми поїхали з кумом до квартири і по приїзду побачили, що двір будинку весь в окупантах. Пізніше, через день ми повернулися, у нашій квартирі... були зрізані болгаркою двері. В квартирі все було перевернуте. У моєї доньки забрали ноутбук і приставку Playstation, також вкрали побутові речі і техніку з кухні» [11].

Ще люди свідчили, що росіяни грабували магазини, а потім видавали вкрадену їжу показово херсонцям як гуманітарну допомогу [19]. В час окупації міста Херсона російські військові пограбували навіть церкву, згодом всі старовинні ікони знайшли в місцевій єпархії УПЦ МП [42].

У транспорті без пояснень перевіряли телефони та документи, якщо щось не подобалось, то забирали на допит [26]. Допитували також, якщо знаходили проукраїнську символіку чи підозрілу на їх думку інформацію в телефонах людей. Після допитів заставляли людей до фізичної праці [25]. Шукали всіх, кого могли запідозрити в проукраїнській позиції, навіть активістів громадської організації «Херсонська Спарта», що до війни організовувала військово-патріотичні табори для юнацтва [28].

Щодня після встановленої рашистами комендантської години о 21.00 виїжджала патрульна БТР або БМП із прожектором. Під час проїзду по вулиці вони освітлювали будинки прожектором, якщо щось здавалось підозрілим, росіяни розпочинали обстріл по житловому будинку [12]. У дворах місцевих жителів окупанти розстрілювали

собак, коли заходили на подвір'я [20]. Після комендантської години ні швидка, ні пожежна не мали права виїхати на виклик [40].

Херсонці не змирилися з окупацією і виходили на протести. Окупанти розганяли мітинги за Україну, стріляли людям по ногах, застосовували проти місцевих жителів світлошумові гранати і слезозгінний газ [4]. Спочатку на проукраїнському мітингу 3 березня окупанти направляли на людей зброю і погрожували їм, а потім на мітингу 5 березня почали стріляти по людях [38].

Наталя Ковальова так розказала про розгін проукраїнського мітингу 27 квітня 2022 р.: «я з чоловіком та інші громадяни м. Херсон вийшли на мирний мітинг біля обласної адміністрації на площу Свободи. Біля адміністрації знаходилися люди у військовій формі, на обличчях були маски по типу «балаклави», на голові шоломи, на тубі бронежилети, налокітники, в руках були автомати, на руках були пов'язки білого кольору... мітингуючі люди зібралися на площі, приблизно 1–1,5 години стояли на площі, співали гімн України, потім була сформована колона з великим прапором України, після чого колона направилася в сторону парку Слави. Коли рухалися по проспекту Ушакова в сторону парку, звернули на вулицю Перекопську, на цій вулиці було багато військової техніки... техніка була зеленого кольору, на кожній одиниці техніки були позначки у вигляді «Z» білого кольору... люди у військовій формі, які перебували на БТРах за кулеметами, почали стріляти з кулеметів у повітря...це робилося для того, щоб залякати мітингуючих...а Росгвардія проявляла агресію, почала розганяти людей, застосовувала димові шашки, била людей» [21]. Натомість окупанти вивісили фото вбитих мешканців і зруйнованих будівель і сказали, що це результат роботи ЗСУ [18].

14 червня 2022 р. російській військові розпочали захоплення Херсонського державного університету. Як згадував проректор університету М. Вінник «трое озброєних російських військових прийшли до свідка і сказали, що потрібно зустрітися з представниками військової адміністрації Херсона від рф. Після цього його разом з іншими херсонцями впродовж трьох днів утримували в неволі» [7].

Було заарештовано колишнього міського голову Володимира Миколаєнка, викрали і жорстоко катували священика ПЦУ Сергія Чудиновича. Також було вивезено до Криму сина єпископа Церкви Християн Віри Євангельської Євгена Бабійчука [15].

Одним із місць тортур українців в м. Херсон став ізолятор слідчого утримання у провулку Теплоенергетиків. 3 квітня-травня 2022 р.

там перебували рашисти, які регулярно привозили сюди активістів. Свідки бачили як під'їжджали закриті машини, звідти виводили людей з мішками на головах. Найчастіше це відбувалося вночі або рановранці. Звідти постійно було чути крики, часто вночі [33].

Так, Ольга Куш і її хлопець попали в полон в серпні 2022 р., їх забрали з дому [49]. Були випадки, коли люди просто зникали. Так, сталося, наприклад, з начальником ділянки Херсонської ТЕЦ Чорненьким Сергієм, який поїхав на автомобілі і зник [45]. Є свідчення, що окупанти викрали Юрія Макарова, через п'ять днів повернули, після чого чоловік повісився [20]. В кращому випадку людей піддавали тортурам і відпускали через якийсь час [17]. Прокурор Олександр Кудь розповів, з якою метою російські військові катували мешканців Херсону: «Перше – це проукраїнська позиція. Друге – це приналежність до правоохоронних органів чи силових структур. І третє – це примушення до співпраці з ворогом» [2].

У місті розпочалася нестача продуктів харчування та ліків, їх дозволили підвезти зі складів, після закінчення запасів на українських складах, продукти та цигарки почали завозити з Криму [36]. Але люди не хотіли купляти продукти з Криму і старалися до останнього розраховуватися гривнями чи українськими картками [21].

Росіяни перекрили доступ української гуманітарки, ліків не було. Рашисти одразу вдалися до обмеження доступу до медичної допомоги херсонцям. У квітні 2022 р. окупанти почали займати місце для своїх поранених в лікарні імені Тропініних. У цей час вони виганяли примусово цивільних, які перебували там на стаціонарному лікуванні [12].

Були і люди в Херсоні, що пішли на співпрацю з ворогом. Так, в театрі були замічені яскраві колаборанти, які мали заслужені звання України [8]. Були колаборанти в середній освіті, в Херсонському державному університеті теж були зрадники [23].

Під час оголошеного псевдореферендуму окупанти з автоматами та місцевими колаборантами ходили по домівках місцевих жителів та примушували їх голосувати, так як на виборчі ділянки ніхто з місцевих не погодився йти голосувати. У підсумку окупаційна влада сама написала результати «референдуму» [29]. Для кращих результатів виборів росіяни поставили на середині стихійного ринку «Таврія» стіл з донецькою горілкою і закликали випити і проголосувати, але до них не підходили херсонці [21].

На початку окупації пенсіонерам зразу давали 10 тисяч російських рублів, пенсію додатково, гуманітарну допомогу, але при цьо-

му брали всі дані, і потім ті, що зовсім здавалися, отримували російський паспорт і їм давали по 30 тисяч рублів [30].

Важко було виїхати з окупованої території. Так, Геннадій Гончаров 12 травня 2022 р. виїжджав через 30 блокпостів і лише за одну добу потрапив на підконтрольну Україні територію. По дорозі на блокпостах росіяни вимагали сигарет [10], заставляли чоловіків роздягатися до поясу у пошуках татуювання, рилися в ноутбуках [37]. Наталя Ковальова згадує, що росіяни були краще екіпіровані, а вояки ЛДНР напівп'яні, погано одіті і всі вони не могли зрозуміти: «Чому їх не люблять» [21].

Люди рухалися в колоні зі швидкістю 15 км в годину, були випадки коли цивільних росіяни використовували як прикриття для переміщення військової техніки [16]. Люди проїжджали блокпости з опущеними вікнами [39]. Будь що могло викликати підозру в окупантів, навіть шрам на шиї після операції [28]. Водночас на евакуації заробляли спекулянти, вартість проїзду з Херсону до Одеси коштувала 25000 грн з людини, з дітей брали повну вартість [40]. У свою чергу М. Кабакович згадує, що росіяни пропускали до останнього блокпоста, а там вже вирішували, чи пропускати людину далі [18]. Автомобіль Ткаченко Катерини і машини, що були поряд обстріляли вже після переїзду на контрольований українцями бік [41]. Водночас окупанти і колоборанти провокували проукраїнських людей на виїзд і тиснули на них, «бо тут України не буде» [22].

Коли ЗСУ почали підходити ближче до Херсона, окупанти почали пересуватись в бік дач та жити там [30]. Перед втечею з міста окупанти вдалися до масового привласнення державного майна. Так, люди бачили як до суду підігнали вантажний автомобіль. Виставили навколо охорону, щоб ніхто з цивільних не міг бачити, що там відбувається і перекрили дорогу. А потім почали вантажити з суду у вантажівку оргтехніку та багато меблів [32]. Були випадки, коли місцеві, як згадує К. Кострікова «чекали руський мир, смакували російську тушонку, перші взяли паспорт зі словами «Ми теперь дома», а перед приходом ЗСУ втекли в Румунію як біженці» [23].

Після звільнення міста ЗСУ обстріли Херсона лише загострилися. 24 листопада 2022 р. був обстріл, в результаті якого постраждало троє людей [13]. В результаті прильоту касетного снаряду на автобусну зупинку в центрі міста 21 лютого 2023 р. було вбито 6 осіб і 12 поранено [42]. Корпус обласної лікарні на вулиці Ушакова обстрілювали постійно, пологовий будинок був знищений у січні 2023 р. [3].

У 2023 р. постраждали від обстрілів школа №27 (лютий 2023 р.), «Епіцентр» (червень 2023 р.), дитячий садок в мікрорайоні Шуменській (серпень 2023 р.), дитячий садочок №12, обстрілювалась Херсонська державна морська академія, пошкоджений був Херсонський політехнічний коледж [35]. Щільність обстрілів росіянами міста була дуже високою. Так, за підрахунками з відкритих джерел з 22 вересня по 3 жовтня 2023 місто зазнало 18 видів обстрілів з різних видів зброї, загинуло 10 людей, багато було поранених.

Отже, російські війська з початком широкомасштабного військового вторгнення ставили собі за ціль не лише захоплення міста Херсон, а й розправу над його проукраїнськими мешканцями. До мешканців міста, що потрапили під контроль росіян після короткого, але запеклого військового опору, та продемонстрували через масові протестні акції несприйняття окупаційного режиму, застосовували незаконне утримання в неволі, тортури, фільтраційні заходи, їх позбавляли власності, мародерили, знущалися над їх гідністю. Для переслідування достатньо було хоч якоїсь української національної самоідентифікації.

Російські окупанти за сприяння колабораціоністів запустили поширення «руського міру» в державній службі, освіті, запроваджували в обіг російський рубль, розпочали примусову паспортизацію. Ці процеси активізувалися після псевдореферендуму про приєднання до РФ у вересні 2022 р. Після звільнення міста від росіян 11 листопада 2022 р. рашисти розпочали масштабні обстріли міста з усіх доступних видів зброї. Доля херсонців є яскравим прикладом того, що російські війська масово вчиняють воєнні злочини, а державна політика цієї країни спрямована на знищення українців як нації, тобто підпадає під визначення геноциду.

Список використаних джерел

1. Адамович С. Притягнення до відповідальності вищого військового і політичного керівництва росії за геноцид проти українців. *Law & Society*. 2022. № 6. С.3–10.
2. Андрушко С. Струм, протигаз, «кат-спеціаліст». Свідчення херсонців про російські катівні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-deokupovanyu-kherson/32165900.html>.
3. Березовська О. Г. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 01.03.2023. Архів ННЮ ПНУ.
4. Блохіна А. М. с Крупиця Бериславського району Херсонської області.

- Опитано свідка 01.12.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
5. Блохін О. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 12.12.2022. Додатково отримано інформацію 13.04.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 6. Братушак О. Реуцький К. Битва за Херсон. Історія останніх захисників міста. URL: <https://khersonline.net/top/312176-bitva-za-herson-storya-ostannih-zahisnikov-msta.html>.
 7. Вінник М. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 16.11.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 8. Вороніна Н. Є. м. Херсон. Опитано свідка 04.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 9. Гайдай Н. Ю. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 11.05.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 10. Гончаров Г. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 20.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 11. Горобець О. І. с. Красне Скадовського району Херсонської області. Опитано свідка 12.12.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 12. Гуріг В. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 10.12.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 13. Денисенко М. М. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 09.05.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 14. Діденко Ю. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 29.03.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 15. Дмитренко Ю. В. с. Чаплинка Чаплинської селищної ради Каховського району Херсонської області. Опитано свідка 27.04.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 16. Залогіна Г. П. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 12.04.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 17. Іванова К. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 20.04.2022. Архів ННЮ ПНУ.
 18. Кабакович М. Є. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 10.05.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 19. Кардаш Л. М. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 28.11.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
 20. Кіріченко О. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 07.12.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
 21. Ковальова Н. М. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 29.09.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
 22. Ковтун В. С. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 13.05.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
 23. Кострікова К. С. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 19.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.
 24. Ключевський В. І. с. Чулаківка Чулаківської сільської громади Скадовського району Херсонської області. Опитано свідка 12.09.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
 25. Кунафін Р. Р. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 11.01.2023.

- Архів ННЮ ПНУ; Помпеєва Л.В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 10.12.2022. Архів ННЮ ПНУ.
26. Кшевінська Є. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 10.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.
27. Лисова О. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 21.02.2023. Архів ННЮ ПНУ.
28. Лихобабіна А. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 28.11.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
29. Мельник Т. В. с. Зеленівка у Дніпровському районі м. Херсона Херсонської області. Опитано свідка 08.02.2023. Архів ННЮ ПНУ.
30. Мироненко В. М. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 06.12.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
31. Муріна Т. О. м. Херсон Херсонської міської ради Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 25.10.2023 р. Архів ННЮ ПНУ.
32. Пронін М. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 13.12.2022. Архів ННЮ ПНУ.
33. Савчин В. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 13.12.2022. Архів ННЮ ПНУ.
34. Сімченко О. М. с. Солідарне Каховського району Херсонської області. Опитано свідка 18.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.
35. Слов'янина А. Д. с. Степанівка Херсонської міської ради Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 29.08.2023 р. Архів ННЮ ПНУ.
36. Сорочан О. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 10.05.2022 р. Архів ННЮ ПНУ.
37. Сотник А.О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 18.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.
38. Тесакова Н. М. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 20.02.2023. Архів ННЮ ПНУ.
39. Тимошенко М. І. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 01.03.2023. Архів ННЮ ПНУ.
40. Тисленко К. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 09.05.2023. Архів ННЮ ПНУ.
41. Ткаченко К. О. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 25.10.2023 р. Архів ННЮ ПНУ.
42. Федоренко Т. Ю. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 27.02.2023. Архів ННЮ ПНУ.
43. Федотов А. О. м. Олешки Олешківської міської громади Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 01.12.2022 р. Додатково отримано інформацію 13.07.2023. Архів ННЮ ПНУ.
44. Хоменко Є. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 16.11.2023. Архів ННЮ ПНУ.
45. Числова І. В. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 19.01.2023. Архів ННЮ ПНУ.

46. Шандиба Л. М. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 05.07.2023 р. Архів ННЮ ПНУ.
47. Швей І. Я. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 10.12.2022. Додатково отримано інформацію 13.04.2023. Архів ННЮ ПНУ.
48. Юрченко Г. С. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 13.04.2022. Архів ННЮ ПНУ.
49. Яланська О. А. м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 24.05.2023. Архів ННЮ ПНУ.